

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।

समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥

अरे श्रेष्ठ माणसा! सुख आणि दुःख समान मानून, त्या कारणाने व्यथित न होणारा असा धीर पुरुषच, अमृतत्व प्राप्त करण्यास समर्थ असतो. ॥ १५ ॥

यमिति । एते मात्रास्पर्शां यं पुरुषं न व्यथयन्ति नाभिभवन्ति, समे सुखदुःखे यस्य तम्, स तैरविक्षिप्यमाणो धर्मज्ञानद्वारा अमृतत्वाय मोक्षाय कल्पते योग्यो भवति. ॥ १५ ॥

या मात्रा, अर्थात् इन्द्रियांचे विषयवस्तुंसी जे स्पर्श संपर्क, ते शीतोष्ण तसेच सुखदुःखादी ज्यास समान असतात त्यास ते विचलित करत नाहीत. परंतु धर्मज्ञानाच्या प्रभावाने अविचलीत राहून, तो अमृतस्वरूप मोक्षाचा अधिकारी होतो. ॥ १५ ॥

ननु तथापि शीतेष्णादिकनतिदुःखसहं कथं सोढव्यम्, अत्यन्तं तत्सहने च कदाचिदात्मनाशस्यापि सम्भवादित्याशङ्क्य तत्त्वविचारतः सर्वं सोढुं शक्यमित्याशयेनाह-----

शीत, उष्ण आदि सहन करणे अत्यन्त कठिण, तेव्हा ते कसे सहन करावेत, त्यांच्या अधिक मात्रा सहन करताना कदाचित् देहनाशाची संभावना देखिल नाकारता येत नाही. अशा या आशंकेचे समाधान, तत्त्वविचाराने सर्वकाही सहन करणे संभव आहे, अशा अभिप्रायाने सांगताहेत-----

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।

उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥

जे नाही त्याचे अस्तित्व असत नाही, तसेच जे आहे त्याचे अस्तित्व नष्ट होत नाही, या दोहोंविषयीच्या अशा निष्कर्षाचा तत्त्वज्ञानी लोकांनी अनुभव घेतला आहे. ॥ १६ ॥

नेति । असतः अनात्मधर्मत्वादविद्यमानस्य शीतोष्णादेरात्मनि भावः सत्ता न विद्यते तथा सतः

सत्स्वभावस्यात्मनोऽभावो विनाशो न विद्यते । एवमुभयोः सदसतोरन्तो निर्णयो दृष्टः । कै ?

तत्त्वदर्शिभिर्वस्तुयाथात्म्यविद्भिः । एवम्भूतविवेकेन सहस्वेत्यर्थः ॥ १६ ॥

अनात्मभाव स्वभावाचे असल्याने जे वास्तविक नाहीत, त्या शीत उष्ण आदिंना आत्मनिभावसत्ता अर्थात् अस्तित्व असत नाही, तसेच सत् स्वभावाचे असल्याने आत्मा नाश पावत नाही, त्याचा अभाव होत नाही. अशा प्रकारे सत् आणि असत् या दोन्हीविषयी निष्कर्ष काढला गेला आहे. कोणी काढला आहे? तत्त्वदर्शि लोकांनी. जे लोक वस्तुचे यथार्थ स्वरूप जाणतात त्यांनी. अशा प्रकारे विवेकाने तू सहन कर, असा भाव.

तत्र सत्स्वभावमविनाशिवस्तु सामान्येनोक्तं विशेषतो दर्शयति-----